

Praca poświęcona jest analizie i systematycznej rekonstrukcji koncepcji duszy ludzkiej w ujęciu filozoficzno-teologicznym Czesława Stanisława Bartnika, jednego z najważniejszych przedstawicieli współczesnej polskiej myśli personalistycznej oraz twórcy systemu personalizmu uniwersalistycznego. Jej zasadniczym celem jest ukazanie aktualności i spójności propozycji lubelskiego teologa, który widzi w duszy konstytutywny i nieredukowalny wymiar osoby ludzkiej, warunkujący jej tożsamość, duchowość, relacyjność oraz otwarcie na transcendencję. Autor wychodzi z założenia, że problem duszy pozostaje jednym z kluczowych zagadnień antropologii filozoficznej i teologicznej, a jego współczesne uproszczenia prowadzą do redukcjonizmu materialistycznego, biologicznego lub psychologicznego. Praca zmierza zatem do wykazania, że personalizm uniwersalistyczny Bartnika oferuje integralną i nadal aktualną koncepcję duszy jako dynamicznej zasady osobowego istnienia człowieka.

W pierwszym rozdziale przedstawiono genezę i rozwój pojęcia duszy w perspektywie historycznej, językowej i pojęciowej. Analiza ta stanowi twórcze rozwinięcie badań Bartnika, prowadzonych w duchu hermeneutyki personalistycznej, zgodnie z którą rzetelna refleksja filozoficzna i teologiczna musi być poprzedzona analizą języka oraz znaczenia podstawowych terminów. Autor ukazuje, że sposób rozumienia duszy w różnych epokach był ściśle związany z aparatem pojęciowym właściwym danej kulturze i językowi. Szczegółowo omówione zostają kluczowe terminy greckie – *psychē*, *thymos*, *nous* i *pneuma* – które w literaturze starożytnej i biblijnej wyrażały różne aspekty życia wewnętrznego: zasadę życia, sferę emocjonalno-wolitywną, zdolność rozumnego poznania oraz wymiar duchowy ludzkiego bytu. Analiza ta ukazuje stopniowy proces kształtowania się pojęcia duszy jako rzeczywistości niematerialnej, a zarazem życiodajnej.

Następnie omówiona zostaje terminologia hebrajska, w której centralne miejsce zajmują pojęcia *nefeš*, *rûah* i *lēb*. Wskazują one na całościowe, egzystencjalne ujęcie duszy, rozumianej nie jako element składowy człowieka, lecz jako całe jego życie, wewnętrzne centrum osoby, zdolność relacji, przeżywania emocji, podejmowania decyzji i ponoszenia odpowiedzialności moralnej. Biblijne rozumienie duszy okazuje się głęboko zakorzenione w doświadczeniu życia, historii i relacji z Bogiem, a nie w abstrakcyjnej spekulacji. Rozdział zamyka analiza polskiego terminu „dusza”, jego etymologii oraz kulturowych konotacji związanych z oddychaniem, życiem i duchowością, co pozwala ukazać ciągłość doświadczenia duszy w tradycji europejskiej i polskiej.

Rozdział drugi poświęcony jest zagadnieniu pochodzenia duszy ludzkiej. Autor przedstawia główne stanowiska obecne w historii filozofii i teologii. Ukazuje bogactwo i

złożoność prób odpowiedzi na pytanie o genezę duszy – od starożytnych spekulacji filozoficznych, przez refleksję patrystyczną i średniowieczną, aż po współczesne ujęcia teologiczne. Szczególną uwagę poświęca krytycznemu dialogowi, jaki Bartnik podejmuje z koncepcjami redukującymi duszę do materii, procesów biologicznych lub czysto ewolucyjnych. W ramach personalizmu uniwersalistycznego Bartnik proponuje ujęcie, zgodnie z którym dusza pochodzi bezpośrednio od Boga i stanowi osobowy dar konstytuujący niepowtarzalność konkretnego człowieka. Jej powstanie nie ma charakteru mechanicznego ani naturalistycznego, lecz personalny i relacyjny. Dusza zostaje wpisana w akt stwórczy Boga, który powołuje do istnienia osobę ludzką jako byt cielesno-duchowy. Rozdział ukazuje, że pytanie o pochodzenie duszy jest nierozzerwalnie związane z pytaniem o sens ludzkiego istnienia, wolność i odpowiedzialność moralną.

W rozdziale trzecim przedstawiono systematyczną teologię duszy w ujęciu Bartnika. Omówiona zostaje jej duchowa natura, istota oraz eschatologiczne przeznaczenie. Dusza ukazana jest jako personalna rzeczywistość dynamiczna, zdolna do poznania prawdy, dokonywania wolnych wyborów oraz nawiązywania relacji z Bogiem i innymi osobami. Bartnik podkreśla, że dusza stanowi wewnętrzne centrum osoby ludzkiej i zasadę jej jedności. Przenika wszystkie wymiary życia człowieka – cielesny, psychiczny, moralny i religijny – oraz otwiera go na transcendencję. W perspektywie eschatologicznej dusza nie ulega unicestwieniu wraz ze śmiercią ciała, lecz zachowuje swoją tożsamość i pozostaje podmiotem odpowiedzialności moralnej oraz nadziei zbawienia. Dzięki temu Bartnik osadza refleksję nad duszą w szerszym kontekście historii zbawienia i antropologii chrześcijańskiej.

Całość pracy ukazuje duszę jako kluczowy element integralnej antropologii personalistycznej, łączącej wymiar filozoficzny, teologiczny i egzystencjalny. Autor dowodzi, że koncepcja duszy w ujęciu Bartnika stanowi spójną i pogłębioną propozycję rozumienia osoby ludzkiej, wolną od redukcjonizmu i otwartą na transcendencję. Praca posiada również wyraźny wymiar polemiczny i metodologiczny: idąc za myślą Bartnika, autor krytycznie odnosi się do współczesnych nurtów antropologicznych, które redukują człowieka do wymiaru biologicznego, psychologicznego lub funkcjonalnego, pomijając duchowy i personalny charakter jego istnienia. Wykazuje, że takie ujęcia nie są w stanie adekwatnie wyjaśnić fenomenu osoby ludzkiej, jej wolności, sumienia oraz zdolności do relacji transcendentnej. Personalizm uniwersalistyczny Bartnika zostaje ukazany jako propozycja integralna, zdolna połączyć dane nauk przyrodniczych, filozofii, teologii i doświadczenia egzystencjalnego w spójną wizję człowieka. Dzięki temu praca nie tylko rekonstruuje

określoną koncepcję duszy, lecz także wnosi wkład w szerszą debatę nad współczesnym rozumieniem osoby ludzkiej i jej miejscem w świecie.